

A „MAGYAROS” SZENT ERZSÉBET

Családunkban, a Barna család ősi kunszentmártoni házában (Kunszentmárton, Érpárt 9.) az 1920-as évekig a *nagyház*, vagy *tisztaszoba* egyik díszje volt az a Szent Erzsébet kép (1. kép), amely az alamizsnaosztó Árpád-házi szentet ábrázolja a kor magyaros ruhájában: piros pruszlikban, fehér ingben, zöld szoknyában és csipkés fehér kötényben, fején koronával és hátára hosszan leomló fátyolban, amint pénzt ad egy mankójára támaszkodó, félig meztelen, szakállas koldusnak. Mögötte, boltíves kapualj előtt szolgálója egy tálcán kis kenyereket tart. A koldus feje fölött a lombkoszorúval övezett koronás magyar címer elmosódott, halvány képe. A kép készítésének és a családhoz kerülésének ideje ismeretlen.¹

Ugyanez a jelenet látható egy másik kunszentmártoni család, a Józsa-család birtokában² lévő képen is (2. kép), amelyet szignója szerint egy bizonyos Baranyi 1869-ben festett. A festőről szinte semmit sem tudunk. A kunszentmártoni Élő Rózsafüzér Társulat jegyzőkönyvéből csupán arra derül fény, hogy Baranyi András Szentesen lakó „pictor” volt, aki 1852-ben és 1855-ben a kunszentmártoniak búcsús lobogóira képeket festett.³ Példánk arra enged következtetni, hogy Baranyi András az 1850-es években a környék ismert, foglalkoztatott festője lehetett.⁴

A két festmény láthatóan nem egy kéz alkotása. Az első tanultabb festő műve, a második jellegzetesen naiv kép.

Előképeket Jakobey Károly metszetében találtam meg (3. kép), amit Axmann József vésett, kiadója pedig Lonkay Antal volt. A metszet alatt szöveg: *Árpád-házi szent ERZSÉBET! Pártfogold a magyar népet!* Dátuma nincs, valószínűleg az 1850-es évek közepén készülhetett. A kép az 1950-es évek elejéig a nemes főhergyarmati Tóth család kunszentmártoni klasszicista udvarházában volt látható.⁵

Két olajkép a nemzeti színekbe öltöztetett Szent Erzsébettel az alföldi kisváros, Kunszentmárton polgárosodó parasztcsaládjainál, s egy metszet a kisnemesi családban azt jelzi, hogy Szent Erzsébet tiszteletének sajátos jelentősége lehetett a település 19. század végi életében. Ez a körülmény indította el kutatói érdeklődésemet.

Rövid tanulmányomban először a Jakobey-képről, lehetséges előképeiről, párhuzamairól, majd e sajátos Szent Erzsébet-ábrázolásnak a magyar nemzeti identitás megjelenítésében és kifejezésében elfoglalt 19. század végi szerepéről szeretnék röviden szólni.

¹ JÓSVAINÉ dr. DANKÓ – VÁMOSI 2007. 20–21.

² Józsa Lászlóné Bereczki Erzsébet felmenőin, a Bereczki és a Turcsányi családon keresztül, négy generáción át öröklődött a Szent Erzsébet-kép. Józsa László szíves közlése.

³ BARNA 1998. 138–139.

⁴ BARNA 1998. 138–139.

⁵ A metszet a kunszentmártoni, Budapesten nemrég (2014) elhunyt Auer Kálmánné, Szeőke Klára birtokában volt.

Jakobey Károly Szent Erzsébet képének előképei

A hazai barokk Szent Erzsébet ábrázolásának kikristályosodott képi megjelenítését a festészetben Szilárdfy Zoltán⁶ és Kostyál László⁷ foglalta össze rövid tanulmányban. Szilárdfy Zoltán szerint a barokkban a magyar szentek közül Szent Erzsébet ikonográfiája a leggazdagabb, s Mária Terézia uralkodása alatt keletkezett.⁸ A korábban esetleges megoldások a 18. század második harmadától feltűnő hasonlatosságot mutatnak.⁹

Azokra a művekre utalok csupán, amelyek Jakobey Károly metszetének előképét jelenthetik. Ilyen előzmény Dorffmaister István (?) Árpád-házi Szent Erzsébet képe a Soproni Múzeumban, amely hasonló kompozíciót mutat: Erzsébet pénzt ad a profilból ábrázolt, féltérdre ereszkedő koldusnak, mögötte a szolgálólány kosarat vagy tálcát tart, amiben a többi adomány látható. Erzsébet feje fölé egy angyal koszorút (?) emel. Ezeken a képeken a mozgalmas tömegjelenet néhány szereplőssé egyszerűsödik, amelyben Szent Erzsébet és a koldus a főszereplő, s a kompozíció, a kép néhány eleme pedig ismétlődően felbukkan.

Johann Bergl-nek (?) tulajdonítják Árpád-házi Szent Erzsébet képét a zsámboki plébániatemplomban (1777-ből). A kép jobb alsó sarkában látható koronás magyar címer a szent magyar származására utal, arra, hogy alakjában magyar szentet tisztelünk. Egyúttal királyi származását is jelzi.¹⁰ Érdekessége a zsámboki képnek, hogy Szent Erzsébet alakjában Mária Teréziára ismerhetünk. Ez a Mária-ábrázolások vonatkozásában nem volt ritkaság abban a korban. Azt jelzi, hogy az ilyen képeknek valamilyen egyéb társadalmi vonatkozása is volt.

Ez a kompozíció hamar közismertté vált másolatokon, kis szentképeken keresztül.¹¹ Magyarországon gyorsan adaptálták az ábrázolást, mert jól kifejezte a Szent Erzsébetről kialakult sztereotípiákat.¹²

Mind kompozicionálisan, mind színeit tekintve a Jakobey-kép kunszentmártoni változatainak párhuzamát találjuk meg egy Székesfehérvárról, a székesegyházból származó templomi lobogó képén. A zászlóképet művészi kvalitásai miatt Szilárdfy Zoltán Jakobey Károlynak attribuíja, aki a székesfehérvári egyházmegyében sokat dolgozott. Elkészítésének időpontját pedig a lobogó másik oldalán lévő Szeplőtelen Fogantatás kép alapján 1855 körülire, utánira datálja.¹³

---

⁶ SZILÁRDFY 2001.

⁷ KOSTYÁL 2001. 98–108.

⁸ SZILÁRDFY 2001. 30–31.

⁹ Mindkét művészettörténész Daniel Grannak a bécsi Karlskirche-be 1737-ben készült oltárképéből indul ki. KOSTYÁL 2001. 98.; SZILÁRDFY 2001. 30. Daniel Gran és a későbbi festők képei közti ikonográfiai kapcsolatokat feltárták, s tanulmányában Szilárdfy Zoltán végigköveti, így ezt itt nem ismételtem meg.

¹⁰ KOSTYÁL 2001. 99–102.

¹¹ SZILÁRDFY 1997. 453, 454, 455. kép

¹² KOSTYÁL 2001. 99.

¹³ Szilárdfy Zoltán szíves közlése. A zászlóképet ő adományozta a sárospataki Római Katolikus Egyházi Gyűjteménynek.

Ki volt Jakobey Károly?

Jakobey Károly a 19. század közepének elismert, sokat foglalkoztatott festője volt. Pesten és Bécsben tanult, oltárképeket és portrékat festett akadémikus stílusban. Vallási tárgyú képei gyakran régi mesterek kompozícióinak változatai. Művészetéről Nagyszandai Szekeres Margit írt 1938-ban tanulmányt.¹⁴ Jakobey „eleinte portrékat, csendéleteket, állatképeket festett, később megpróbálkozott a genre-festéssel és az allegoriával is. [...] Az [ezernyolcszáz] ötvenes évek vége felé mindinkább a történeti arcképfestés foglalta le ...”¹⁵ A hatvanas évek közepétől egyre több egyházi megrendelést kapott, s egyike lett a legtöbbször foglalkoztatott egyházi festőinknek.¹⁶ Szent Erzsébet képét is több alkalommal és több helyre is megfestette. Műveinek a számadáskönyvek alapján összeállított időrendi jegyzéke szerint 1854 körül készítette első Szent Erzsébet képeit Zalka János pesti teológiai tanár, későbbi győri püspök megrendelésére – rögtön hármat is.¹⁷ 1868 körül ismét megfestette Erzsébetet, ám ez a képe lappang a jegyzék szerint,¹⁸ majd megint elkészítette Novákovics János vicerektor megrendelésére 1874 körül.¹⁹ Műveinek listája megemlíti még egy 1885-ös vázlatát²⁰ és az óvári plébániatemplom (v. Nógrád megye, ma Szlovákia, Olovary) főoltárképét ugyancsak 1855-ből.²¹ Ám az N. Szekeres Margit összeállította jegyzékből hiányzik épp a legkorábbinak tartott Szent Erzsébet kép, a tibolddaróci templom képe (1853 – 4. kép)²², amelyet 1853-ban Bartakovics Béla egri érsek megrendelésére festett a művész, valamint a metszet-változatra utalás is.²³ Jakobey Károly dolgozott Szentesre is: 1884-ben a szentesi Szent Anna templom számára egy rózsafüzéres képet festett. Már korábban is járhatott azonban a Körös és Tisza vidékén, hiszen erről tanúskodik 1860 körül készített Csongrádi tájképe.²⁴ Nem kizárt, hogy a szomszédos Csépan élő rokonságát kereste fel.²⁵ Arcképfestőként számos hölgy portréját festette meg. Kedvelte a ruházat részleteinek pontos ábrázolását. Ezt láthatjuk Szent Erzsébet képein is. A női portrékon az alakot a világosabb színek is kiemelik a sötét háttérből.²⁶ Ezt az ábrázolásmódot követi a kunszentmártoni Szent Erzsébet-kép is.

Josef Axmann (Brünn, 1793. Salzburg, 1873.) osztrák acélmetsző volt, aki magyar megrendelők számára főleg illusztrációkat készített.²⁷

¹⁴ N. SZEKERES 1938.

¹⁵ N. SZEKERES 1938. 8.

¹⁶ N. SZEKERES 1938. 8–9.

¹⁷ N. SZEKERES 1938. 90. a 21, 22, 23. kép

¹⁸ Vö: N. SZEKERES 1938. 101. 427. kép

¹⁹ N. SZEKERES 1938. 104.

²⁰ N. SZEKERES 1938. 109.

²¹ N. SZEKERES 1938. 104.

²² Kachelmann Róbertnek köszönöm a képet!

²³ N. SZEKERES 1938. 89–114.

²⁴ N. SZEKERES 1938. 93.

²⁵ OROSZ 1906. 127., BOTKA 1973. 70., BARNA 1982. II. 564–625. XV. tábla kép 1982. 576. A rokonságot máig számon tartja néhány család Csépan. V.ö. TASSY 2006. 65.

²⁶ N. SZEKERES 1938. 75. – 9. kép a könyvben; 12. kép Demény Ferencné arcképe

²⁷ *Művészeti lexikon I.* 1965. 137.

Jakobey képe azt a néhány szereplős jelenetet mutatja, amelynek előképeit a barokk korból ismerünk. Fontos közülük számunkra tartalmilag a zsámboki plébánia templom oltárképe, amely csupán Erzsébetet, a koldust, háttérben a halványan látszó, pénzes tálat tartó ifjút mutatja, és felbukkan rajta a koronás magyar címer, valamint Tibolddaróc római katolikus templomának oltárképe, amely a kor biedermeier magyar ruhájába öltözteti Szent Erzsébetet.

Árpád-házi szentjeink és a magyar történelmi tudat, magyar nemzeti identitás

Az Árpád-házi szenteket a 17. századtól politikai, egyház politikai okok miatt is gyakran ábrázolták. Ennek során egy-egy jelenet nagyon erősen rögződött az egyes szentek alakja köré: Szent Istvánnál a korona felajánlása, Szent Imre esetében a Mária előtt tett tisztasági fogadalom, a liliummal való ábrázolás, Szent Erzsébetnél pedig az alamizsnálkodás. A 19. század második felében erre a barokkig visszanyúló hagyományra hatott Erzsébetnek, a magyarok királynéjának a magyar nemzeti öntudattal erősen összefonódó kultusza, amely aztán évtizedekig meghatározta Árpád-házi Szent Erzsébet ikonográfiáját is.²⁸ Hasonló gondolatok fogalmazódnak meg egyházi népénekeinkben is. Mindkét terület a mecenatúrán keresztül az egyházi elit gondolkodását tükrözte.

A nemzeti identitások megszerkesztésének mindig fontos eleme a nemzeti hős, aki lehet történelmi alak, vagy akár egy élő személy is.²⁹ Szent Erzsébet esetében a történelmi figura dominál, ám amelynek direkt áthallásai vannak a 19. század végi Erzsébet királyné kultuszából. Ezen a ponton kapcsolódik be a nemzeti identitás gondolata, a nemzeti szimbólumok kérdése. Az 1850-es években a vesztt szabadságharc után vagyunk. Az elnyomatás éveiben a kiegyezésen munkálkodó politikusok keresték annak a Habsburgnak a személyét, akin keresztül közeledhet egymáshoz a hatalom és a magyarság, a magyar és az osztrák nép. Erzsébet, a magyarok fiatal királynéja, a magyar nemzet segítője tűnt erre legalkalmasabbnak. A könyörületes, a magyarbarát Erzsébet királyné alakja összekapcsolódott a magyar szent, Árpád-házi Szent Erzsébet jellemvonásaival a nagy tudatossággal kialakított királynői képben. Ez alkalmasnak bizonyult a magyar nemzeti érzések kifejezésére is. Jakobey metszetén, s az erről készített másolaton, a magyar nemzeti színekbe öltöztetett Szent Erzsébet úgy néz ki, mint a Swoboda-kép Erzsébet királynéja: a magyar nemesi viseletben, ami ekkorra vált nemzeti viseletté. Személye elősegítette, hogy a hatalom és a nemzet közeledjen egymáshoz, mert bizonyos szembenállása, konfliktusa az udvar egyes tagjaival „áthidalta a törvényesség és az érzelmi idegenkedés közötti szakadékot. A nemzeti érzés iránt egyszerre lehetett lojális, mégse megalkuvó ...”³⁰ Valószínű, hogy ebben a légkörben keletkezett Jakobey Károly metszete – erre utalhat felirata: *Árpád-házi szent Erzsébet, pártfogold a magyar népet!*

²⁸ Vö.: KOSTYÁL 2001., SZILÁRDFY 2001.

²⁹ SMART 1983. 18–19.

³⁰ LANDGRAF 2001. 109–110.

Ahogy a 18. században Mária Terézia és Szűz Mária, de a zsámboki oltárképen Szent Erzsébetet is láttuk, úgy a 19. század ötvenes éveitől Erzsébet királyné, a „magyarok királynéjának” alakja olvadt össze névadó szentjének, Szent Erzsébetnek kultuszával.³¹ Az Erzsébet királyné-képek motívumai pedig visszaköszönnek a nemzeti romantika szellemében magyar viseletben ábrázolt Szent Erzsébet alakjában.³²

A társadalmi háttér és közeg nélkül számos vallási jelenség nem érthető meg. A kettős Erzsébet-kultusznak a kismemesi, közép nemesi réteg, a polgárság³³ és – ahogy kunszentmártoni esetből látjuk – a gazdag parasztpolgárság volt a hordozója, képviselője. Példáinkban is ezek a rétegek birtokolták a metszetet csakúgy, mint a metszet után készült festményeket. Szentes ebben az időben vármegyei székhely megyei tisztviselői karral, számos nemessel, honorációrral, egyháziakkal. Kunszentmárton a nagykun iurisdiction központja, arányaiban szintén jelentős, jórészt nemesi, vagy honorácior származású tisztviselővel, kevés számú birtokos nemesi családdal, feltörekvő paraszti rétegekkel, akik a magyar Szent Erzsébetet alkalmasnak találták arra, hogy alakján keresztül kifejezzék az 1850-es, 1860-as évek nemzeti és szociális gondjait, törekvéseit. Ezek a rétegek voltak azok, akik pár évvel korábban a szabadságharc eseményeiben is részt vállaltak.

Mi lehetett a motivációja a kunszentmártoni családoknak a képvásárlással, megrendeléssel?

Devóció vagy dekoráció, a vallásosság vagy a lakásdíszítés? Kizárólag dekoráció nem lehetett, hiszen akkor akár mást is rendelhetek, vásárolhattak volna. Ekkortájt terjedtek el a parasztcsaládok széles körében a vallási tematikájú képek, a szentképek. A Barna családban Szent Erzsébet mellett emlékeznek még egy Szent Antal-képre. A szentsarokban pedig kis szekrénykéjében ott állt a Mária-szobor, térdeplővel, szombat délutáni áhítatok színhelye. A Józsa családtól nincsenek lakberendezési információim, tudomásom van azonban az Erzsébet név gyakoriságáról. A két kép azonossága azonban az azonos funkciót, értelmezést sugallja. Az, hogy körülbelül egy időben két (esetleg több is) család is birtokolt Szent Erzsébet képet, rendelt meg egy festőtől, vagy vásárolt metszetet, ezt erősíti. Hogy mi volt azonban ez az azonos értelmezés, az viszont kérdés lehet.

Szent Erzsébet különleges tisztelete? Lehetséges, de kizárólagossága nem valószínű. A népi vallásosságból nem ismerjük Szent Erzsébet tiszteletét. Kultuszának halvány jelei a gyermekjátékok, a pünkösödölők szövegei,³⁴ templomi lobogók képei. A 18-19. században ugyan végig, azaz még Erzsébetnek, a magyarok királynéjának 19. század végi népszerűsége előtt, Erzsébet volt a legkedveltebb keresztnév országosan és Kunszentmártonban is, gyakorisága a 20 %-ot elérte.³⁵ De más jele a kultusznak nincs. A 19. század végén azonban a két Erzsébet-kultusz egymást erősítette. Szent Erzsébet tiszteletének már

³¹ LANDGRAF 2001.

³² LYKA 1982a

³³ LYKA 1982b

³⁴ BÁLINT 1977. 482–483.

³⁵ Kakuk Mátyás szíves közlése

e kettős kultuszból kinövő, látható kunszentmártoni jele az 1910-ben felállított *Magyar szentek oltára* a római katolikus Nagytemplomban. Az oltárképen Szent István korona-felajánlása látható, kétoldalt pedig Szent Imre és Szent Erzsébet fehér márvány szobrai. Szent Erzsébet jobbában kenyeret tart, kötényében pedig rózsák láthatók.³⁶

A kunszentmártoni Józsa családban volt egyfajta Erzsébet kultusz, hiszen a keresztnév generációkon keresztül máig öröklődik. Itt, az 1871-ben született Turcsányi Gáspárné, Kiss Erzsébettől kezdve máig minden nemzedékben megmaradt az Erzsébet név. Szent Erzsébetet a család nőtagjai tehát patrónájuknak tekintették és tekintik, festményét ezért becsben tartják és őrzik.³⁷

Jakobey Károly metszete Kunszentmártonban annak a fehérgyarmati Tóth családnak a birtokában volt, amely legalább egy évszázadon keresztül meghatározó szerepet játszott a város életében. A 19. század közepétől a századfordulóig ez a család adta a főbíró és a polgármestert a településnek. Tagjai között ügyvédek, gyógyszerészek, papok, kereskedők voltak. A nemes fgy. Tóth család esetében a vallásos érzés mellett, amit a főesperesi látogatások jegyzőkönyvei a város vezető rétegének vallásosságával egyetemben kritizálnak, lanyhulónak minősítenek, az udvarhoz hű lojális magyarságtudatra is gondolhatunk.

Úgy tűnik, hogy a képrendelés mögött a kettős Erzsébet kultusz, s a lakásdíszítési igény mellett a szabadságharc után nemzetté kovácsolódott magyar kismemesség, parasztpolgárság öntudatra ébredése, magyarság- és nemzet-tudata áll. A 19. század második felében, folytatásaként a reformkornak és a szabadságharc éveinek, a közösségi és nemzeti gondolat összefonódott. A reformkortól kezdve a művészetet is áthatotta a nemzeti gondolat. A képzőművészet nemzeti témáival elősegítette a nemzeti öntudat megerősödését. Megjelentek a közösség múltjával foglalkozó alkotások, amelyeken a nemzeti jelleg, különböző elemekben mutatkozott meg. Ilyen volt a viselet is, amely vizsgált képeinken a magyar nemzeti színeket mutatja. Ezért mondhatjuk magyarnak, magyarosnak a Jakobey Károly nyomán készült Szent Erzsébet festményeket.

Szent Erzsébet ábrázolása magából a korból, a 19. század második feléből is megérthető: 1857-ben volt születésének 650. évfordulója, azaz három évvel Erzsébet királyné trónra lépése után, amikor a fiatal királyné először látogatott Magyarországra. S 1857, a magyar nemzeti értékeket mindvégig konzervatívan védő katolikus egyházban pedig Scitovszky János vezetésével a nagy máriacelli nemzeti zarándoklat éve is – az alkotmány visszaállításaért.³⁸ 1867-ben azután elérkezett a várt kiegyezés a nemzet és uralkodója között. A következő évtizedeket, 1907-ig, Szent Erzsébet születésének 700. évfordulójáig, Árpád-házi Szent Erzsébet tiszteletének számos emléke jellemzi: emlékérmek, kis szentképek kiadása. Szilárdfy Zoltán gyűjteményében csakúgy, mint Bálint Sándor szentképgyűjteményében ezek némelyike

---

³⁶ DÓSA-SZABÓ 1936. 226., JÓZSA 1998. 12.

³⁷ JÓZSA László szíves közlése

³⁸ HERMANN 1973. 443., KÓSA 1988. 357-361.

kompozicionális hasonlóságot mutat Jakobey metszetével.³⁹ Jelezvé, hogy a magyarság fel tud mutatni olyan történeti hősöket a középkor nagy századaiból, akikre büszkén tekinthet.⁴⁰ A két Erzsébet kultuszának összefonódását nagymértékben elősegítette Erzsébet királyné tragikus halála. E kor az Erzsébet-emlékkönyvek, az Erzsébet emlékligetek, az Erzsébet képek elterjedésének, s a két Erzsébet párhuzamba állításának kora.⁴¹

A szentképek tartalmakat rögzítenek, ezáltal formálják a gondolkodást, a vallásosságot, az önazonosság-tudatot. Nemcsak valakit ábrázolnak, hanem a festő, vagy a megrendelő szándékán is túl, vagy mellett valamilyen plusz tartalmat, emléket és tudást idéznek fel, érzéseket és viszonyulásokat fejeznek ki. Azaz a képek nemcsak lakásdíszek. Ezért lehettek és voltak a vallásoktatásnak, a vallásgyakorlásnak részei a családban is, különösen nagyobb elterjedésük után, főleg a 19. század második felében, és a 20. század első felében.⁴² Az Erzsébet királyné alakját felidéző Szent Erzsébet a veszített szabadságharc után azért is fontos lehetett, mert a kép az alamizsnálkodó, a másokon, a nincsteleneken segítő királynőt mutatja. A magyar ruhás Szent Erzsébet alakjában a dicső közelmúlt, a reformkor és a szabadságharc időszaka is kifejeződik. Bár a szabadságharc elveszett, a tehetősek adományokkal: pénzzel és kenyérrel, segítenek a rászorult szegényeken, sebesülteken, mint egykor Szent Erzsébet. Ezt, a rózsacsodát ábrázolja legtöbb festmény, vagy sokszorosított kis szentképek.

A 19. század második felében a szabadságharc alatt a nemzeti összefogás erejét megélt magyarság számára a külhonba szakadt, magyaros ruhában ábrázolt Szent Erzsébet az összetartozás tudatát erősíthette, a bukás után emigrációba kényszerült és az itthoni, azaz minden magyarok között. Másrészt a kor modernizációs krízisében kiéleződő társadalmi ellentétek miatt a szegények száma megnőtt Kunszentmárton agrárius társadalmában is. A feszültség 1881-ben az ún. Ipacs-féle felkelésben tört ki.⁴³ Ebben a társadalmi közegben Szent Erzsébet a könyörületesség gondolatára, az aktív, a segítő felebaráti szeretet gyakorlására emlékeztetett. Szent Erzsébet életének több mozzanata aktuálisnak tűnt tehát az 1850-1860-as években. A vallási gondolat tehát a közös cselekvés, a szimbolikus társadalmi egység politikai mozgósító eszköze, és ereje is lett, ami a vallásgyakorlás területén összekötötte a nyilvános szférát a személyes, egyéni szférával.⁴⁴ De egyúttal a politikai kontesztálás eszközévé is vált, hiszen a német földre került magyar szent királynőt, a szegények gyámolítójaként, és mégiscsak magyaros ruhában, a helyi változatokban pedig a nemzeti színekben ábrázolta. A lakosság egy Árpád-házi női szent alakjában a nemzeti érzés, a magyarságtudat kifejezését látta. A szent magyar viselete, a nemzeti színek ábrázolásával a büszke magyar

³⁹ Vö.: SZILÁRDFY 1997. 55–56. ill. 453. és 455. kép; Kiss Nikolett: *Szent Erzsébet-ábrázolások Bálint Sándor szentkép gyűjteményében*. Kézirat. Szeged, a Szegedi Néprajzi Tanszék Adattára (SZENTA) 2007.

⁴⁰ Kósa 1988. 355–356.

⁴¹ LANDGRAF 2001

⁴² NAGY 1934., BARNÁ 2002., SZILÁRDFY 1997., Kiss 2007.

⁴³ VERESS 1927. 12–13.

⁴⁴ FURSETH-REPSTAD 2006. 97.

nemzeti érzést fogalmazhatta meg. Figyelemre méltó, hogy Jakobey Károly képein, Tibolddarócon és Óváron Szent Erzsébet ugyan magyar ruhában, de nem a nemzeti színekbe öltöztetetten látható. A nemzeti színek alkalmazása valószínűleg a helyi festő, a másoló leleménye, vélelmezhető összefüggésben a kép funkciójával, a kor szellemével. Kivételt ez alól a székesfehérvári lobogó képe jelenthet, amennyiben azt Jakobey festette.⁴⁵

A szentképek tehát sosem csak vallási tárgyak voltak, hanem társadalmiak is, amelyeknél a társadalmi vonatkozások a vallásban és a vallás révén fogalmazódtak meg. A kollektív identitás kialakítását szolgálták és szolgálják, s a vallás időhöz nem kötött vonatkozásait korhoz kötött vonásokkal egészítik ki. A szentképek tehát egy adott kor világlátásának részei is.⁴⁶ A vallás nemcsak értelmezni akar, hanem a közösség és a valahová tartozás keresésében, megtalálásában is segít.⁴⁷

A képek által is közvetített szentisztelet a 19-20. században az elittől kiinduló, de a nép által befogadott tisztelet volt általában.⁴⁸ Ezt elmondhatjuk Szent Erzsébet esetében is, hiszen „Erzsébet népi kultuszáról keveset tudunk: vagy elhalványodott, vagy a szak kutatás késétt el földerítésével.”⁴⁹ A 19. század végén azonban szerepet kapott egy más területen, a civil vallás területén. Azt a körülményt ugyanis, amikor a vallási összefonódik és keveredik nemzeti szimbólumokkal, vagy akár a nemzeti szimbólumok nyerhetnek vallási jelentést, Robert Bellah után civil vallásnak nevezzük. Ennek számos funkciója van. Szolgálhatja a társadalmi integrációt, s normatív szerepe is lehet.⁵⁰ Az általa kifejezett gondolatot legitimálhatja a vallásira, a transzcendensre történő utalással.⁵¹ A civil vallás jellegzetes jegyeit mutatja a 19. század második felében Szent Erzsébet és Erzsébet királyné összefonódó kultusza. Háttérben az áll, hogy a társadalmi és kulturális szektort már nem kizárólag a hagyományos vallás dominálja. A civil vallás egyfajta alternatívaként tűnik föl, ami identitást és jelentést ad a modernizálódó társadalomnak. De lehet szerepe az egyén önértelmezése számára is. Erzsébet kettős kultuszának a kisenemesi, közép nemesi réteg, a polgárság és a gazdag parasztpolgárság volt a hordozója. Az a réteg, amelynek képviselői Kunszentmártonban birtokolták a metszetet, másolatát nemzeti színű ruhában megrendelték a helyi festőnél, bekereteztették és kiakasztották szobájuk falára.⁵²

A lokális kunszentmártoni eset, az elnyomatás éveiben nemzeti színű magyaros ruhába öltöztetett Szent Erzsébet képe, így tágulhat általánosabb érvényű példává, s nyer értelmet a korszak tágabb társadalmi összefüggéseiben.

⁴⁵ Tágabb összefüggésekben lásd: LYKA 1982a

⁴⁶ WIEBEL-FANDERL 1993. 278.

⁴⁷ FURSETH-REPSTAD 2006. 122.

⁴⁸ WIEBEL-FANDERL 1993. 186.

⁴⁹ BÁLINT 1977. II. 482.

⁵⁰ FURSETH-REPSTAD 2006. 103.

⁵¹ FURSETH-REPSTAD 2006. 104.

⁵² Tágabb összefüggésekben lásd: LYKA 1982b

IRODALOM

BÁLINT Sándor

1977 *Ünnepi kalendárium II.* Budapest, Szent István Társulat.

BARNA Gábor

1982 Csépa – egy alföldi palóc kirajzás népeletéről. Összegzés. Szerk. BARNA Gábor: *Csépa – Tanulmányok egy alföldi palóc kirajzás népeletéről II.* Eger-Szolnok, 564–625.

1998 *Az Élő Rózsafüzér kunszentmártoni társulata./Living Rosary Confraternity in Kunszentmárton 1851-1940.* Néprajzi Tanszék, Szeged.

BARNA Gábor szerk.

2002 *„Maria megsegített/Maria hat geholfen.”* Devotio Hungarorum 9. I-II. Néprajzi Tanszék, Szeged.

BOTKA János

1973 *Egy tiszazugi falu, Csépa története.* Szolnok Megyei Levéltár, Szolnok. 1973.

DÓSA József – SZABÓ Elek

1936 *Kunszentmárton története I.* Kunszentmárton.

FURSETH, Inger – REPSTAD, Pál

2006 *An introduction to the sociology of religion.* Ashgate Publishers. Burlington.

HERMANN Egyed

1973 *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig.* Aurora Könyvek, München.

JÓSVAINÉ dr. DANKÓ Katalin – VÁMOSI Katalin

2007 *Szent Erzsébet tisztelete.* Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma, Sárospatak, Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetek 49.

JÓZSA László

1999 *Megszentelt kövek. Kápolnák, szobrok, keresztek és temetők Kunszentmártonban.* Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 4. Néprajzi Tanszék, Szeged.

KISS Nikolett

2007 *Szent Erzsébet-ábrázolások Bálint Sándor szentkép gyűjteményében.* Kézirat. Szeged, a Szegedi Néprajzi Tanszék Adattára (SZENTA).

KÓSA László

1988 Katolikus és protestáns magatartásformák az abszolutizmus idején. In: NÉMETH G. Béla (szerk.) *Forradalom után – kiegyezés előtt. A magyar polgárosodás az abszolutizmus korában.* Gondolat, Budapest, 357–361.

KOSTYÁL László

2001 Változatok egy témára – Árpád-házi Szent Erzsébet. In: BARNA Gábor (szerk.) *A szentisztelet történeti rétegei és formái Magyarországon és Közép-Európában. A magyar szentek tisztelete.* Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 8. Néprajzi Tanszék, Szeged, 98–108.

LANDGRAF Ildikó

2001 Erzsébet, a magyarok királynéja – második Szent Erzsébet. Szerk. BARNA Gábor: *A szentisztelet történeti rétegei és formái Magyarországon és Közép-Európában. A magyar szentek tisztelete.* Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 8. Néprajzi Tanszék, Szeged.

A „magyaros” Szent Erzsébet

LYKA Károly

1982a *Nemzeti romantika. Magyar művészet 1850-1867.* Corvina, Budapest.

1982b *Közönség és művészet a századvégen. Magyar művészet 1867-1896.* Budapest, Corvina. *Művészeti lexikon I.* Budapest, 1965.

NAGY Zoltán

1934 *A magyar litográfia története a XIX. században.* Budapest.

OROSZ Ernő

1906 *Heves- és a volt Külső-Szolnok egyesült vármegyék nemes családjai.* Eger.

SMART, Ninian

1983 Religion, Myth, and Nationalism. Ed. by Peter H. MERKL – Ninian SMART *Religion and Politics in the Modern World.* New York and London, New York University Press.

N. SZEKERES Margit

1938 *Jakobey Károly 1826-1891.* Budapest. 1938.

SZILÁRDFY Zoltán

2001 *Eigenständige Typen in der barocken Ikonographie ungarischer Heiligen.* Christliches Museum, Esztergom.

1997 *A magánáhitat szentképei a szerző gyűjteményéből 2.* Devotio Hungarorum 4. Néprajzi Tanszék, Szeged.

TASSY Jolán

2006 *A szeretet oltalmában. Önéletírás 15 stációban.* Csépa.

VERESS János

1927 *Régi idők fakult írásai.* Különnyomat a Kunszentmártoni Híradó 1927. évi számaiból. Kunszentmárton.

WIEBEL-FANDERL, Oliva

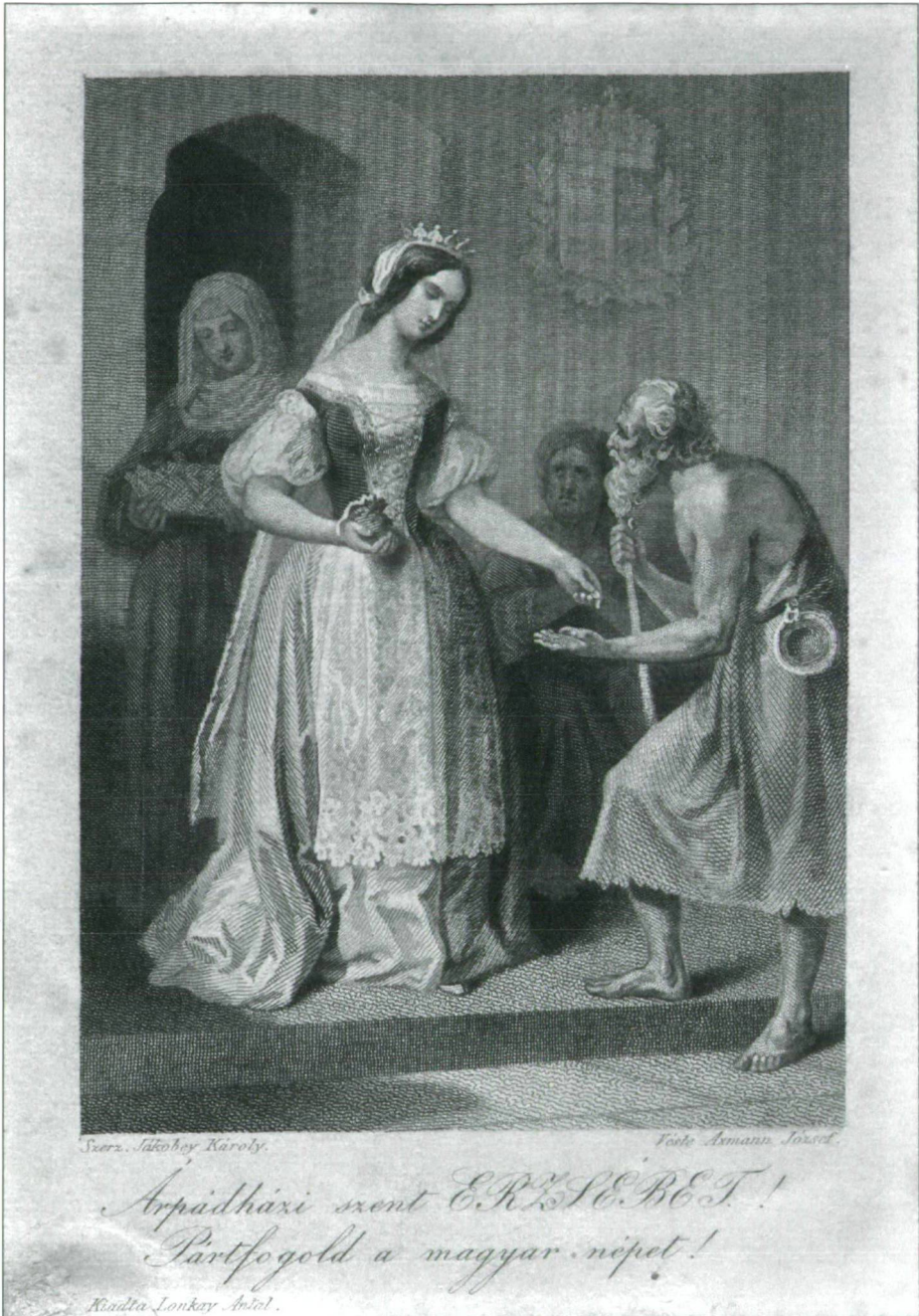
1993 *Religion als Heimat? Zur lebensgeschichtlichen Bedeutung katholischer Glaubenstraditionen.* Böhlau. Wien.

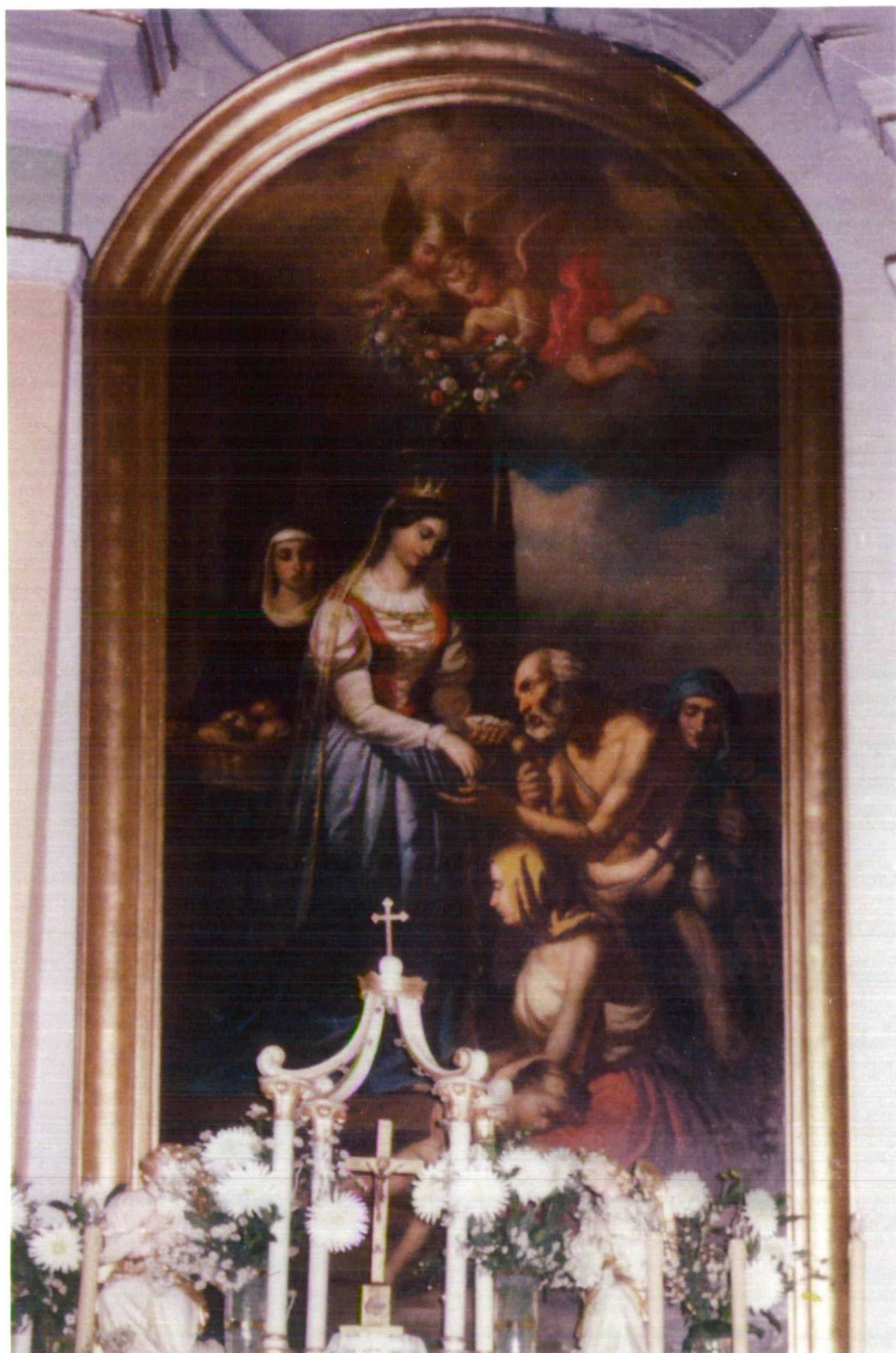
1. kép: A magyaros Szent Erzsébet
Budapest, magántulajdon. Olaj, vászon. 83x44 cm, 1855 körül. Fotó: Fábíán Dénes

2. kép : A magyaros Szent Erzsébet képe
Kunszentmárton, magántulajdon. Olaj, vászon. 94×52 cm, 1869. Baranyi pictor.
Fotó: Fábrián Dénes

3. kép: Árpád-házi szent Erzsébet
„Szerz. Jakobey Károly. Vészte Axmann József. Kiadta Lonkay Antal.” Gr. Montelembert Szent Erzsébet thüringiai hercegnő története. Eger, 1862 illusztrációja.

4. kép: A tibolddaróci templom Szent Erzsébet főoltárának képe
Fotó: Barna Gábor